

Avant 100 onns è vegni

Il luf-tscherver ed il luf'èn gia turnads –

DA HEINI HOFMANN

■ **L'agir crudaivel da l'uman visavi l'animal da rapina sco concurrent per la preda è la raschun per l'istorgia vargugnusa da l'extirpaziun da numerus animals chatschaders en Svizra: il luf, il luf-tscherver, la ludra, il tschess barbet – e l'urs, il sulet che n'è enfin oz anc betg returnà en noss territori.** Ozendi sa turpegia la naziun da quest trist chapitel da l'istorgia, era sch'ins sto esser conscient ch'il patratgar da quel temp era dictà d'autras relaziuns da viver. En Germania è il davos urs vegni sajettà il 1835, en l'Austria odierna (Tirolo) il 1881 ed en las Alps franzosas il 1921. En Svizra è quai succedi avant tschient onns en l'Engiadina Bassa: Il 1. da settember 1904 han dus chatschaders grischuns schluppèttà il pli davos urs da noss pajais.

Ina relaziun ambivalenta

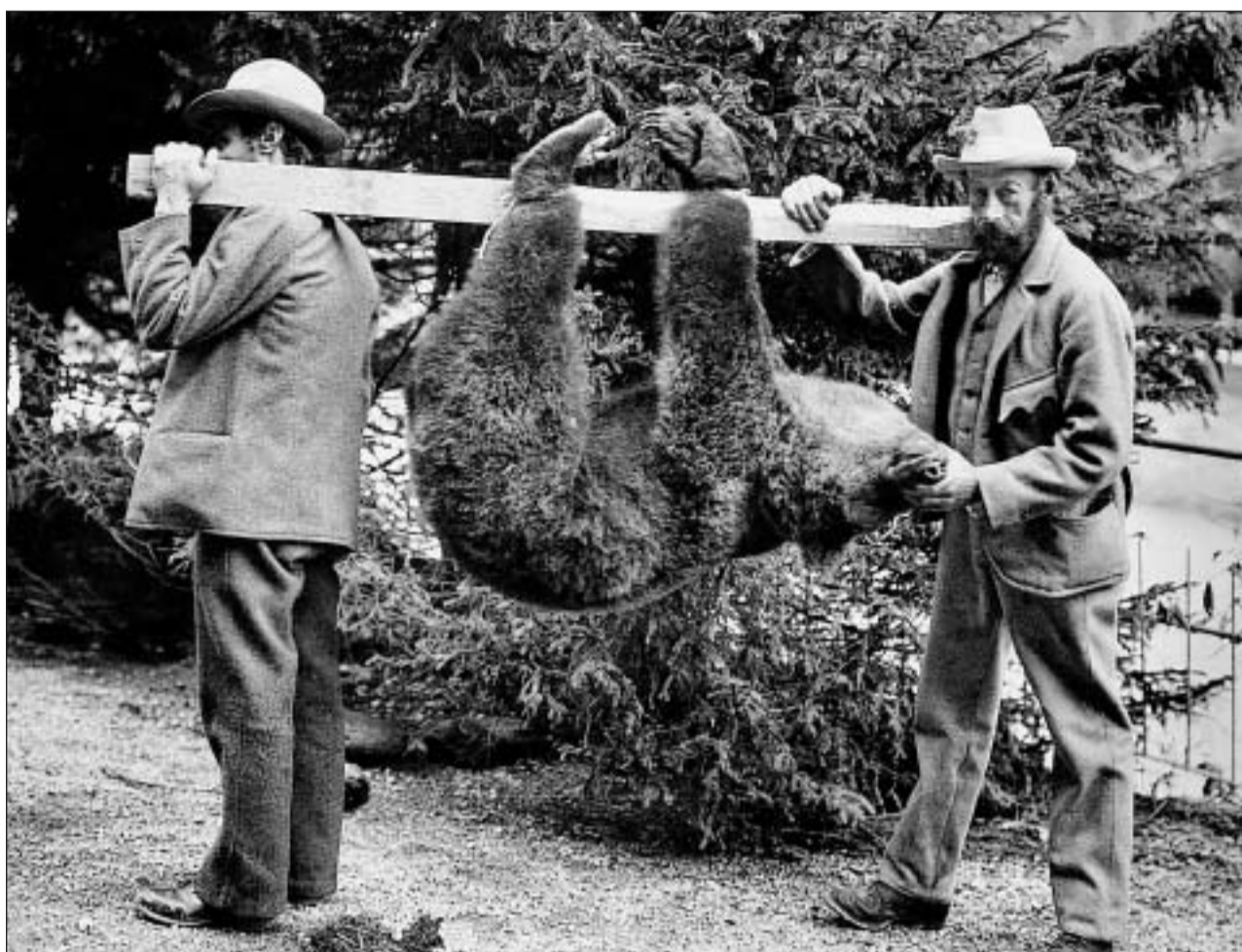
La relaziun da l'uman visavi l'urs brin è adina stada schizofrena: Admiraziun d'ina vart e spretsch da l'autra, pupragnim exagerà en in lieu, persecuziun brutala en in auter. Pertge? Nus umans avain gugent animals che «fan l'umin»; star sin las chommas davos fa l'animal sumegliant a nus, medemmain sch'el dovra las toppas davant sco «mauns». Ma quai nun èn ils sulets tratgs cuminaivels. Era la lunga relaziun da la mamma cun ses uffant ans va a cor.

Plinavant demussa l'uman sco anteriur avdant da cuvels simpatia per l'urs, perquai ch'era quel tschertga proteziun en cuvels ch'al servan sco quartier d'enviern e lieu da pagliola. Per tut questas raschuns è l'urs daventà en l'emisfera nord da la terra il retg dals animals. Ma alura è l'urs vegni detronisà dal liun, il star exotic importà.

Oz viva l'urs tar nus be anc en mitus e paraulas. En cumparsa entira u cun sia topa imposanta decorecha el vopnas. Nums locals ans regordan a sia existenza, sco Ursera (Andermatt), Pass da l'Uors (Sent), Spadurs (Pignia).

Tema, engurdientscha e scuidanza

Malgrà l'affecziun per l'urs è quel adina er vegni persequità senza perdun. Ils gronds animals lactants che vivan en il medem territori sco l'uman e concurrenzschan quel per lur vivonda, han adina occupà dapli l'uman ch'els animals pitschens. En temps

Il 1. da settember 1904 han ils chatschaders grischuns Padruot Fried e Jon Sarott Bischoff sajettà al Piz Pisoc en la Val S-charl (Engiadina Bassa) il pli davos urs svizzer.

FOTOS BNM

ch'ins na saveva anc betg blier da la biologia da selvaschina vegnivan ultra da quai tscherts animals savens er discreditads sin fundament da ditgas e disfamaziuns.

I deva damai differents motivs per la chatscha radicala sin ils urs brins: Cunzunt la tema enorma da quest pli grond animal da rapina europeic, ina tema ch'ins considerescha oz sco pli u main nunmotivada, ma che vegniva derasada antruras generalmain e sa basava per il solit sin latin da chatschaders. In auter motiv eran ils daners ch'ins pudeva gudagnar cun la chatscha. Plinavant pudeva questa «materia prima viventa» vegnir explotada en bleras modas: il pail, la charn, il grass ed ils dents. Ed i n'era per in chatschader betg mo ina gronda satisfacziun d'avair sajettà in urs, el gudagnava er anc reputaziun qua tras.

Plitost chapaiyla era la proteziun da l'agen possess. Proprietaris da nuras e chauras, viticulturs, cultivaturs ed apiculturs empruvavan da sa proteger cun differents metodos: Metter ils animals en claus la notg (saiv dad urs), als stgatschar cun la canera da mulins che claprognan u cun arder fieus sin ils

auts. Ma quai na funcziunava betg adina e perquai vegniva er fatg chatscha sin l'urs.

Metodas da chatscha brutalas

Per la chatscha sin l'urs na mancavan a l'uman betg las ideas: tissientar cun

metter estga, pigliar en traplas, latschs e traplas da fier, sturnir en traplas da culp, «pigliar» l'urs blessà u chatschà da chauns cun lantschas u clauders da fier e la finala sajettar cun flintas e buis e perfin cun armas da caliber grond.

En la regiun da las Alps vegnivan applitgadas differents metodos da chatscha per pudair s'avischinar enfin a la distanza da sajettar: persequitar las passidas, spetgar sin il post u ir a chatscha da fastizs. Savens eran quai inscunter spontans d'in chatschader da chamutschs cun in urs.

Mintgatant vegnivan era organisadas chatschas en gruppa, a las qualas sa partecipavan entiras vischnancas cun instruments da canera u chatschas cun ina rotscha da chauns che deveva impedir la fugia dals urs u chatschar quels vers ils chatschaders. Chavals percunter èn strusch vegnids duvrads per la chatscha sin ils urs; quella vegniva fatta a pe.

Ils charginavos decidevan

Sche alpinists senz'arma sa scuntravan però cun in urs – savens vegn discurren da plevons – era la situaziun strusch ina giada critica; betg perquai ch'els urs nun han simpatia per plevons, ma bain perquai ch'els fugian en general da l'uman. In'otra situaziun èsi però, sch'ina mamma crai che ses ursins sajan en privel u sch'in animal è blessà.

Da questas istorgias datti bleras. En tals cas aveva il chatschader be ina schanza: Metter l'urs blessà ord cum-

La situaziun critica dals urs alpins

La davosa populaziun d'urs alpins en il Trentino è e resta in tema che fa quitads a la biologia da selvaschina. Passa ventg onns ha il perscrutader d'urs svizzer, Hans U. Roth, prestà là lavur da basa seriusa. Cura ch'el è sa deditgà als urs da las Abruzzas, ha in team tudestg da Minca surpiglià sia lavur en il Trentino. Oz s'occupan ils Talians sez da la davosa populaziun d'urs en il parc natural d'Adamello-Brenta, quasi la staziun intensiva dals davos urs alpins.

In experiment tschintg passà las dudesch

Entant che l'enconuschider dals urs, Hans U. Roth, ha cusseglia da «renovar a moda miaivla» questa perla da la fauna cun recolonisaziuns mo fitg punctualas e bain preparadas, èn ses successurs procedids a moda pli energica: tranter il 1999 ed il 2002 èn vegnids

colonisads diesch animals, quai vul dir radund duas giadas dapli animals che quai che vivevan anc en la populaziun oriunda.

Per questa colonisaziun han ins tscherni ils urs ils pli parentads da la Slovenia, perquai ch'els urs alpins sa differenzieschan da tut ils auters urs en l'Europa. Ma ils urs da la Slovenia eran memia pauc spurets, perquai ch'els eran disads da vegnir pavlads sin plazs d'estga per la chatscha anc legala en Slovenia. Uschia èn s'augmentads ils donns ed era la tema (avant strusch existenta), e quai ha reduci l'acceptanza dals urs en il territori pertutgà.

Ina pratica da recolonisaziun memia svelta ha ultra da quai gi consequenzas negativas per ils urs selvadis che vivevan oriundamain en quest territori. Tras lur moda da viver solitaria avevan quels acquistà fitg bunas strategias da surviver e

conuschevan meglier las resursas da vivonda. Cun colonisar memia svelti animals esters, e quai anc en in dumber memia grond, va quest cumportament adattà a perder ed ils problems s'augmentan.

Èn ils urs alpins gia ina legenda?

D'ina vart han ins pudì observar quest onn animals giuvens, ma da l'autra èn dus animals sparids ed in terz è mort. Gia dapi l'onn passà na funcziuna naging dals culiers emetturs pli ed i mancan stimaziuns actualas fundadas.

Tenor il perscrutader d'urs, Hans U. Roth, ston ins deplorablmain gia oz prender enconuschientscha dal fatg ch'els urs alpins oriunds sco populaziun autoctona èn oz ina legenda. Sche bain la colonisaziun d'animals esters po impedir a lunga vista ch'els urs alpins spareschan totalmain, stat en las stailas...

Bliers chatschaders èn la mort da l'urs. Quest purtret d'ina chatscha en il Mesauc vers la fin dal 19avel tschientaner reflectescha la mentalità ch'ins veva lezza giada envers ils animals da rapina.

L'ultim urs svizzer ch'è vegni sajettà è stà per l'entira populaziun da Scuol ina sensaziun. Ins ha sa laschà fotografar cun ils chatschaders Fried e Bischoff (dretg da l'urs).